

बभ्रुरात्रेयः। इन्द्रः, १२-१५ ऋणंचयेन्द्रौ। त्रिष्टुप्।

क१ स्य वीरः को अपश्यदिन्द्रं सुखरथमीयमानं हरिभ्याम्।

यो राया वज्री सुतसोममिच्छन्तदोको गन्ता पुरुहूत ऊती ॥ ५.०३०.०१

यः। वज्री- वज्रपाणिः। पुरुहूतः- बहुभिः साहाय्यायाहूतः। सुतसोमम्- निष्पन्नं रसम् रसनिष्पादकं वा। इच्छन्- कामयन्। राया- दानयोग्यसम्पदा। तदोकः- रसनिष्पादकस्य सदनं प्रति। ऊती- रक्षायै। गन्ता- अभिगन्ता। वीरः- कुशलः। स्यः- सः। व- कुत्रास्ति। सुखरथम्- सुखेन रथस्थम्। हरिभ्याम्- प्राणाश्वाभ्याम्। ईयमानम्- गच्छन्तम्। इन्द्रम्- परमेश्वरम्। कः। अपश्यत्- ददर्श ॥१॥

अवाचचक्षं पदमस्य सस्वरुग्रं निधातुरन्वायमिच्छन्।

अपृच्छमन्याँ उत ते म आहुरिन्द्रं नरो बुबुधाना अशेम ॥ ५.०३०.०२

निधातुः- स्थापयितुः। अस्य- एतस्येन्द्रस्य। सस्वः- अन्तर्हितम्। उग्रम्- उद्गूढम्। पदम्। इच्छन्- कामयन्। अन्वायम्- अगच्छम्। अन्यान्- इतरान्। अपृच्छम्। उत- अपि च। बुबुधानाः- जानन्तः। नरः- नेतारः। ते। मे- मह्यम्। अशेम- इन्द्रं प्राप्ता वयमिति। आहुः- अवदन् ॥२॥

प्र नु वयं सुते या तै कृतानीन्द्र ब्रवाम यानि नो जुजौषः।

वेददविद्वाञ्छृणवच्च विद्वान्वहतेऽयं मघवा सर्वसेनः ॥ ५.०३०.०३

सुते- रसे निष्पादिते। इन्द्र- परमेश्वर। या- यानि। ते- तव। कृतानि- रचितानि कर्माणि। तानि। वयम्। नु- क्षिप्रम्। प्र- प्रकर्षेण। ब्रवाम- ब्रूमः। या- यानि कर्माणि। नः- अस्मदर्थम्। जुजौषः- असेवथाः। तानि ब्रवाम। अविद्वान्- यो न जानाति। वेदत्- सोपि जानातु। विद्वान्- यो जानाति।

शृणवत्- सोपि शृणोतु । सर्वसेनः- विष्वक्सेनः । मघवा- इन्द्रः । अयम्- एषः । वहते-
प्राणाश्चाभ्यामुह्यते ॥३॥

स्थिरं मनश्चकृषे जात इन्द्र वेषीदेकौ युधये भूयसश्चित् ।

अश्मानं चिच्छर्वसा दिद्युतो वि विदो गवामूर्वमुस्त्रियाणाम् ॥ ५.०३०.०४

जातः- उद्भूतः । इन्द्रः । स्थिरम्- स त्वं दृढम् । मनः- सङ्कल्पम् । चकृषे- अकरोः । एकः-
असहायः सन्नेव । भूयसः- अधिकानि रक्षांसि । युधये- युद्धाय । वेषि- अभिगच्छसि । शर्वसा-
बलेन । अश्मानम्- जडप्रतीकगिरिम् । चित्- अपि । दिद्युतः- अभिनः । उस्त्रियाणाम्-
ज्ञानस्त्रावकाणाम् । गवाम्- चिद्रश्मीनाम् । ऊर्व- विस्तृतं समूहमपि । वि- विशेषेण । विदः-
लब्धवान् ज्ञातवान् ॥४॥

परो यत्त्वं परम आजनिष्ठाः परावति श्रुत्यं नाम बिभ्रत् ।

अतश्चिदिन्द्रादभयन्त देवा विश्वा अपो अजयद्दासपत्नीः ॥ ५.०३०.०५

परावति- श्रेष्ठे धाम्नि । श्रुत्यम्- श्रौतम् । नाम- मन्त्रम् । बिभ्रत्- धारयन् । परः- उत्तमः सन् ।
परमः- श्रेष्ठः । अजनिष्ठाः- जातः । अतः- तस्मात् । चित्- एव । देवा अपि । इन्द्रात् । अभयन्त-
बिभ्युः । शत्रुविषयः कोपो मित्राणामपि भयमावहति । कस्य बिभ्यति देवाश्च जातरोषस्य संयुग इति
यथा । दासपत्नीः- विषयभोगदास्यभावनाभिर्गोपिताः । अपः- मूलशक्तिधाराः । अजयत्-
स्वोपासकाय जित्वा लब्धवान् ॥५॥

तुभ्येदेते मरुतः सुशेवा अर्चन्त्यर्कं सुन्वन्त्यन्धः ।

अहिमोहानमप आशयानं प्र मायाभिर्मोयिनं सक्षदिन्द्रः ॥ ५.०३०.०६

सुशेवाः- सुखकराः । मरुतः- प्राणविशेषाः । एते- इमे । तुभ्य- तुभ्यम् । अर्क- मन्त्रम् । अर्चन्ति-
समर्पयन्ति । अन्धः- रसम् । सुन्वन्ति- निष्पादयन्ति । ओहानम्- बाधमानम् । अपः-

जीवोदकानि । आशयानम्- आवृत्य शयानम् । मायिनम्- वञ्चकम् । मायाभिः- स्वप्रज्ञाभिः ।
इन्द्रः- परमेश्वरः । प्र- प्रकर्षेण । सक्षत्- अभिभवति ॥६॥

वि षू मृधो जनुषा दानमिन्वन्नहन्गवा मघवन्संचकानः ।

अत्रा दासस्य नमुचेः शिरो यदवर्तयो मनवे गातुमिच्छन् ॥ ५.०३०.०७

मघवन्- इन्द्र । सञ्चकानः- अस्मत्काम्यः । गवा- स्वप्रकाशेन । दानम् । इन्वन्- प्रेरयन् । जनुषा-
स्वजन्मनैव । मृधः- हिंसकानन्तरायान् । वि- विशेषेण । सु- सुष्ठु । अहन्- नाशितवान् । अत्र-
अस्मिन् स्थाने । दासस्य- उपक्षपयितुः । नमुचेः- बन्धनप्रतीकस्य रक्षसः । न मुञ्चतीति नमुचिः ।
शिरः । मनवे- विदुषे । गातुम्- मार्गम् । इच्छन्- कामयन् । अवर्तयः- छिन्नमकरोः ॥७॥

युजं हि मामकृथा आदिदिन्द्र शिरो दासस्य नमुचेर्मथायन् ।

अश्मानं चित्स्वर्यं वर्तमानं प्र चक्रियेव रोदसी मरुद्भ्यः ॥ ५.०३०.०८

दासस्य- उपक्षपयितुः । नमुचेः- बन्धनप्रतीकस्य रक्षसः । अश्मानम्- अश्मवत् स्थिरम् ।
जडप्रतीकमित्याध्यात्मिके । स्वर्यं- शब्दायमानम् । वर्तमानम्- भ्रमणशीलम् । शिरः । मथायन्-
मथनन् । इन्द्र- परमेश्वर । युजम्- योगिनम् । हि- खलु । माम् । अकृथाः- अकरोः । मरुद्भ्यः-
प्राणविशेषेभ्यः । रोदसी- द्यावापृथिव्युपलक्षितमनःशरीरे । चक्रियेव- चक्रे इव । प्र- प्रवृत्ते
भूयास्ताम् ॥८॥

स्त्रियो हि दास आयुधानि चक्रे किं मां करन्नबला अस्य सेनाः ।

अन्तर्ह्यख्यदुभे अस्य धेने अथोप प्रैद्युधये दस्युमिन्द्रः ॥ ५.०३०.०९

दासः- उपक्षपयिता शम्बरः । स्त्रियः- नारीः । आयुधानि- स्वप्रहरणानि । चक्रे- अकरोत् । अस्य-
एतस्य । अबलाः- दुर्बलाः । सेनाः- गणाः । किम् । मा- माम् । करन्- करिष्यन्ति । अस्य-
एतस्येन्द्रस्य । उभे धेने- धेनूपलक्षितचिद्रश्मीनिन्द्रः । अन्तर्ह्यख्यत्- हृदन्तः प्रकाशयामास । अथ-
अनन्तरम् । युधये- युद्धाय । दस्युम्- स्तेनं शम्बरं प्रति । इन्द्रः । उपप्रेत् ॥९॥

समत्र गावोऽभितोऽनवन्तेहेह वत्सैर्वियुता यदासन्।

सं ता इन्द्रो असृजदस्य शाकैर्यदी सोमासः सुषुता अमन्दन्॥ ५.०३०.१०

अत्रइहेह- अस्मिन् स्थाने । वत्सैः- शबैस्तत्स्थानस्थैरुपासकैः । वियुताः- वियुक्ताः । गावः- धेनवस्तदुपलक्षितचिद्रश्मयः । यत्- यदा । आसन्- अभवन् । तदा । अभितः- सर्वतः । समनवन्त- सम्यगगच्छन् । यत्- यदा । सुषुताः- सुषु निष्पादिताः । सोमासः- रसाः । ईम्- एनम् । अमन्दन्- अतोषयन् । तदा । ताः- ता धेनूश्चिद्रश्मीन् । इन्द्रः । अस्य शाकैः- स्वशक्तिभिः । असृजत्- ससर्ज ॥१० ॥

यदी सोमा बभ्रुधूता अमन्दन्नरौरवीदृषभः सादनेषु।

पुरंदरः पपिवाँ इन्द्रो अस्य पुनर्गवामददादुस्त्रियाणाम्॥ ५.०३०.११

यत्- यदा । सोमाः- रसाः । बभ्रुधूताः- दीप्तनिष्पन्नाः । अमन्दन्- अतोषयन् । तदा । सादनेषु- सद्यसु । वृषभः- वृषा इन्द्रः । अरौरवीत्- ननाद । पुरन्दरः- आवरणभेदकः । इन्द्रः । अस्य- इमं रसम् । पपिवान्- अन्वभवत् । उस्त्रियाणाम्- ज्ञानस्त्रावकान् । गवाम्- चिद्रश्मीन् । पुनः । अददात्- उपासकायायच्छत् ॥११ ॥

भद्रमिदं रुशमा अग्ने अक्रन्गवाँ चत्वारि ददतः सहस्रा।

ऋणंचयस्य प्रयता मघानि प्रत्यग्रभीष्म नृतमस्य नृणाम्॥ ५.०३०.१२

अग्ने । गवां सहस्रा चत्वारि- प्रभूतरश्मीन् । ददतः- यच्छन्तः । रुशमाः- पापशमनाः दुःखशमना वा । रुं पापं रोदनं वा शमयन्तीति । भद्रम्- कल्याणम् । अक्रन्- अकुर्वन् । नृणां नृतमस्य- अतिशयेन नेतुः । ऋणञ्चयस्य- ऋणभूतधनचयनकारस्य । यस्मादृणं प्राप्तास्तस्येति भावः । प्रयता- नियताः । मघानि- सम्पदः । प्रत्यग्रभीष्म- वयं प्रतिगृहीतवन्तः । ऋणञ्चयाय पुनर्दातव्यं धनमृणिनो वयं प्राप्ता इति भावः । देवादयः पञ्च ऋणञ्चयाः । तद्यजनार्थं धनं सम्पादितमिति भावः ॥१२ ॥

सुपेशसं माव सृजन्त्यस्तं गवाँ सहस्रै रुशमासो अग्ने।

तीव्रा इन्द्रममन्दुः सुतासोऽक्तोव्युष्टौ परितक्म्यायाः ॥ ५.०३०.१३

अग्ने । रुशमासः- अन्धकारबाधका देवाः । रुश हिंसायाम् । गवां सहस्रैः- चिद्रश्मिभिः ।
सुपेशसम्- सुरूपम् । मा- माम् । अस्तम्- सद्य प्रति । अव सृजन्ति- प्रेरयन्ति । परितक्म्याया
अक्तोव्युष्टौ- रात्र्या अपगमने । सुतासः- निष्पन्नाः । तीव्राः- उद्गूर्णा रसाः । इन्द्रम्- परमेश्वरम् ।
अमन्दुः- अतोषयन् ॥१३॥

औच्छत्सा रात्री परितक्म्या याँ ऋणंचये राजनि रुशमानाम् ।

अत्यो न वाजी रघुरज्यमानो बभ्रुश्चत्वार्यसनत्सहस्रा ॥ ५.०३०.१४

रुशमानां राजनि । ऋणञ्चये- यस्मादृणं प्राप्तास्तस्मिन्नुपास्ये सति । या । रात्रीः- निशा । परितक्म्या-
परितो गन्त्री । सा । औच्छत्- व्युष्टाऽभवत् । ऋणं गतमिति भावः । रघुः- अनायासः । अज्यमानः-
प्रेरितः । अत्यो न वाजी- अश्व इव । बभ्रुः- तेजस्वी ऋषिः । सहस्रा- अनन्तान् । असनत्-
लेभे ॥१४॥

चतुःसहस्रं गव्यस्य पश्वः प्रत्यग्रभीष्म रुशमेष्वग्ने ।

घर्मश्चित्ततः प्रवृजे य आसीदयस्मयस्तम्बादाम् विप्राः ॥ ५.०३०.१५

अग्ने । रुशमेभ्यः । पश्वो गव्यस्य चतुःसहस्रम्- प्रभूतधेनूः । प्रत्यग्रभीष्म- प्रतिगृहीतवन्तः । प्रवृजे-
प्रवृज्जनार्थम् । विप्राः- मेधाविनः सन्तः । तप्तः घर्मः- शोभमानः । अयस्मयः- अयोमयः । यः ।
आसीत्- अभवत् । तं कलशम् । आदाम- दोहनायादात्तवन्तः । आध्यात्मिके तु गावश्चिद्रश्मयः ।
पयो ज्ञानम् । कलशो ज्ञानोपलब्धिस्थानम् ॥१५॥